

Az Európai Unióról szóló tájékoztatás és az olvasók képzése

Beszámoló egy portugáliai tanulmányútról (2004. október 3–10.)

Az Európai Unió Leonardo da Vinci mobilitási programjának első fázisában, sikeres pályázatuk eredményeként (HU/04/EX/425.), a Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Főiskolai Kara, a Bethlen Gábor Református Gimnázium és a Szolnoki Főiskola könyvtárosai – *Palotás János* intézményfejlesztési projektmenedzser mint koordinátor vezetésével – egyhetes portugáliai tanulmányúton vettek részt. A teljes, közel kétéves program végrehajtásában összesen nyolc magyar (hat felsőoktatási, egy középiskolai és egy közművelődési könyvtár) és négy külföldi intézmény (Universidade dos Açores, Angra do Heroísmo, Portugália; Katholieke Hogeschool Kempen, Geel, Belgium; University of Kuopio, Kuopio, Finnország; Ecole Supérieure d'Agriculture d'Angers, Angers, Franciaország) működik együtt. A pályázat célja, hogy segítse a résztvevőket az Európai Unióról szóló sokrétű és széles körben hozzáférhető tájékoztatás módszereinek és forrásainak kialakításában, továbbfejlesztésében. Továbbá megfelelő tananyag összeállításával tegye lehetővé a könyvtári felhasználók, az olvasók képzését, hogy elsajátíthassák a hagyományos és főként az elektronikus információk közötti önálló tájékozódás képességét. Hogy informatikai készségeik fejlesztésével megteremtődjenek az egész életen át tartó tanulás alapjai, rendelkezzenek az ehhez szükséges kulcskompetenciákkal, amelyek ismerete ma már elengedhetetlen az önképzés, a munkavégzés eredményes folytatásához.

Heinz Mandl professzor egymásra épülő kompetenciák kialakítását látja szükségesnek: 1. technikai kompetencia, 2. az információk közötti eligazodás kompetenciája, 3. szociális és kommunikációs kompetencia, 4. az egyéni és a de-

mokratikus orientáció kompetenciája.¹ A cél, hogy egyre többen – diákok, tanárok és vállalkozók, vagyis a könyvtárhasználók – rendelkezzenek az elektronikus írástudás képességével: kezelni, értékelni és alkalmazni tudják az információkat. Az Internet ma már hihetetlenül nagy mennyiségű anyagot tartalmaz; az igazi ismeretet itt a keresési stratégiák, a keresés logikája és módszertana jelenti. Olyan technikák elsajátítása, amelyek csökkentik a keresés zajosságát, hogy a felhasználó minél rövidebb úton juthasson a releváns ismerethez. Az „ollózással” előállított dokumentum is értékes, hiszen megszerkesztője önálló szellemi tevékenységet végez (válogatással és értékeléssel), különösen, ha több helyről és szempontból közelít tárgyhöz. Az információ rögzítése és előállítása is legalább ennyire fontos, hiszen ez is valódi értéket teremt: eddig még el nem érhető ismereteket rögzít elektronikus formában, továbbá önálló véleményt, alkotást, tanulmányt hoz létre. A rögzítésben a legfontosabb a csak helyileg rendelkezésre álló ismeretanyag közzététele – közhasznú, iskolai, tudományos stb. –, ugyanis ezt csak az adott helyen lehet elkészíteni. Ezek az ismeretek felhívják a figyelmet a lokalitás értékeire, hordozzák a hely szellemét, megismertetik sajátos kultúráját. Ugyanakkor a sokoldalúan felhasználható, jól kereshető, interaktív, hipertext rendszerű dokumentumok készítése is kiváló alkalom az önművelésre.

A fejlesztések egyik legfontosabb területe – mint azt a Portugáliában tapasztaltak is megerősítik – az új követelményeknek megfelelő, az információs és kommunikációs technológiát alkalmazó könyvtárfelfogás, amelyben a bibliotéka nem pusztán a dokumentumok tárháza. A számítógépekkel felszerelt könyvtár – fajtájától lényegében függetlenül, lehet iskolai, egyetemi, közművelődési – központi tartalomszolgáltató helyé válik. Tanulási, önképzési, információs médiaközponttá, ahol a könyvek és az elektroni-

---

¹ Komenczi Bertalan: On-line. Az információs társadalom és az oktatás. In: Új Pedagógiai Szemle 1997. 7-8. szám <http://www.oki.hu/upsz/1997-07>

kus médiumok világa – a Gutenberg-galaxis és a Neumann-univerzum – egymást kiegészítve, erősítve segíti a felhasználók munkáját.² Világszerte óriási erőfeszítéssel folyik a művelődés lehetőleg teljes emléktárájának, a tudomány, az irodalom, a zene, a képzőművészet alkotásainak, a történelem forrásainak digitalizálása. A kiválasztottak magukévá tehetik a világgönyvtár és a képzeletbeli múzeum végtelen gazdagságát.

Az adatokkal való azonnali rendelkezés azonban még nem jelent automatikusan tudást is. Nagyon fontos megállapítást fogalmaz meg *Jürgen Mittelstrass* filozófus: „Az információs szuperstráda feltételezi az ítélőképességet és az önálló, kritikus gondolkodást, azonban éppen ezeket nem alakítja ki. Valószínűleg ez lesz a fő problémánk.” Az információözönben való biztos eligazodáshoz fejlett kritikai érzék, józan ítélőképesség és stabil értékrend szükséges. Érdemes a könyvtár kitüntetett helyzetét felhasználni arra is, hogy az analóg és a digitális tartalomhordozók igényesen válogatott értékmintát, intellektuális, esztétikai és etikai orientációs pontokat mutassanak be.³ Az igazi tudás: amikor többet tudunk, mint amennyit tanultunk. „A ma és holnap információs robbanásával az elektronikus adatfeldolgozás és kommunikációs hálózatok viszonyai közepette is csak művelt fők birkózhatnak meg. Az információs technológia tökéletes kezelése nem látszik lehetségesnek a kulturális örökség értő átvétele nélkül.”⁴ A feladat tehát: meg kell határozni azokat a tartalmi követelményeket, amelyekre az információs társadalomban szükség lesz, s ezeket be kell építeni az oktatás rendszerébe.

Először egy lisszaboni főiskola könyvtárát (Biblioteca Francisco Pereira de Moura – Universidade Técnica de Lisboa, Instituto Superior de Economica e Gestão, www.iseg.utl.pt) látogattuk meg, amelyik az Európai Unióról szóló különgyűjteménnyel is rendelkezik. A kereskedelmi főiskola bibliotékáját 1913 körül alapították,

² Komenczi Bertalan: Hiányzó láncszem? Virtuális mezovilág: az iskolai könyvtár. Kézirat, 1998. <http://www.ektf.hu/rendezv/agria98/komenci/eloadas.htm>

³ Komenczi Bertalan: On-line. Az információs társadalom és az oktatás. In: Új Pedagógiai Szemle 1997. 7-8. szám <http://www.oki.hu/upsz/1997-07>

⁴ Nyíri Kristóf, 1990. Idézi Fülöp Géza: Az információ, 210–214. ELTE Könyvtártudományi - Informatikai Tanszék, Budapest, 1996. 248. p.

kezdetben hatszázötven kötettel. Ezt az évek során gyarapították, így az ország jelentős könyvtárává vált, elsősorban a matematika, a gazdaság- és a társadalomtudományok területén. A publikációk „világbankjaként” működik. Információs rendszere helyi adatbázison alapul, és különböző nemzetközi rendszerekhez kapcsolódik (on-line és CD-ROM). Új, intelligens épülete ötszintes, 3577 négyzetméter területű, a legmodernebb technológiával felszerelve: nyilvános és belső használatú, biztonsági liftek, légkondicionálók, mágneskártyás dokumentumvédelem és videolánc.

Az Európai Dokumentációs Központ – többek között – a folyóirat-olvasóval együtt az első szinten van. A másodikon a számítógépek, a terminálok, a könyvolvasó terem és a posztgraduális képzés kapott helyet. Fizetős szolgáltatásai: információkeresés, statisztikai adatok, különböző bibliográfiák összeállítása, témafigyelés. Főbb adatbázisai: gazdasági és menedzser bibliográfiák – ezerkétszáz folyóiratcím CD-ROM-on, illetve interneten. Teljes szövegű adatbázisok, on-line statisztikai információk Portugáliáról, és elsősorban üzleti, piaci, gazdasági anyagok különböző forrásokból. A Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerét használják, kiemelten a társadalomtudományok (H osztály) közgazdaságtudományi köréből érhető el a dokumentumok. Az Európai Unióval kapcsolatban sokféle dokumentumtípus között kell tájékozódni, és ami szokatlan, hogy a hagyományos nyomtatványfajta – könyvek és folyóiratok – nem a leggyakoribbak, mert ezeknek viszonylag nagy az átfutási idejük. Itt pedig a naprakészségnek, az aktuális információnak van igazán értéke, hiszen minden határidős, még hozzá jogvesztő hatállyal, tehát aki késik, az lemarad, nem versenyképes, sőt nem is létezik. Így az egyéb dokumentumtípusok válnak igazán fontossá: programok, statisztikák, gazdasági és kutatási jelentések, jogtárak, törvényértelmezések stb. Ez az anyag külön térrészben található, ami a tájékoztató könyvtáros segítségével vagy önálló kereséssel vehető igénybe.

Lisszabonból kétórányi repülés után érkezünk meg Terceira szigetére. Az Azori Egyetemet (Universidade dos Açores, www.uac.pt) 1976-ban alapították három campussal. Terceirán, Angra do Heroísmo-ban két szak – mezőgazdasági és pedagógiai – található, ötvennyolc tanár-

ral és nyolcszáz hallgatóval, akik mezőgazdasági, állattenyésztői, környezettudományi, élelmiszer-tudományi és pedagógiai diplomát kaphatnak.

A részleg szakkönyvtárának (www.angra.uac.pt/cah/biblioteca/bibliote.htm) mérete a szükségletekhez igazodik: a 140 négyzetméteren két, összesen 84 férőhelyes tanulószoba, olvasóterem, kölcsönzőhely (helyi illetve könyvtárközi) és raktár kap helyet. A 7954 cím többségét (7005) a szakirányú Ceres adatbázis adja (monográfiák, folyóiratok, disszertációk és szakdolgozatok), amit speciálisan az agrártudományok részére kifejlesztett, a nemzetközi együttműködést segítő osztályozási (AGRIS/FAO System) és dokumentum-leíró nyelv – a Babinat szoftver és az AGROVOC formátum és tárgyszórendszer – kezel. Ezt egészíti ki még a „b-on” (www.b-on.pt) – immár az információs társadalom új formájának megfelelően –, az interneten közvetlenül elérhető 3500, többnyire teljes szövegű publikációt tartalmazó tudásbázis, továbbá az E-bookshop (www.bookshop.eu.int), illetve a kiadók adatbázisai, amelyek hozzáférhetővé és kereshetővé (EUROVOC) teszik az EU-dokumentációt is. Itt szervezett formában nem folytatnak könyvtárhasználói képzést, mert az a tapasztalat, hogy a hallgatók már a középiskolából megfelelő információtechnológiai ismerettel és készséggel érkeznek. Szükség esetén azonban lehetőség van egyéni konzultációra a tájékoztató könyvtárossal.

Különösen kimerítő előadást és hatalmas mennyiségű anyagot kaptunk az Európai Unió információs rendszeréről, felépítéséről és témaköreiről. A Carrefour network az EU információközvetítő hálózata, fóruma. A közösségek szívét jelentik találkozási és beszélgető pontjai, ahol – multidiszciplináris megközelítésben – az EU és a vidéki központok közötti interaktív infokommunikáció segítségével jól lehet tervezni és új ötleteket felvetni (http://www.europa.eu.int/comm/relays/carrefours/index_en.htm). Az első Carrefourokat 1989-ben próbálták ki, azóta emelkedik a számuk. 2001 végére százharmincat hoztak létre, hogy az információáramlás az EU kommunikációs aktivitását elősegítse.

Az öt legfontosabb célkitűzés: 1. Általános EU-információk elkülönítése. 2. Tájékoztatás és szervezés az EU programjairól. 3. Párbeszéd és együttműködés a társadalmi és gazdasági élet kulcsfiguráival. 4. A közösségen belüli tapasztala-

latok és a különböző információk cseréje. 5. Gondoskodás az információk visszacsatolásáról.

Miért, kikért van? 1. Az általános, nyilvános és a speciális csoportok közötti információk cseréje. 2. Helyi egyesületek. 3. Szociális és gazdasági szerveződések. 4. Helyi önkormányzatok. 5. Iskolák és a helyi média. 6. Egyéb csoportok, beleértve a gazdálkodókat is.

Módszerek: véleménynyilvánítás, hírlevelek, együttműködés a helyi újságokkal, rádió- és tévéállomások, internet, kiállítások, dokumentációs központokon keresztül, helyi iskolák, szemináriumok, találkozók és megbeszélések.

A host szervezéséhez jelentős helyi tapasztalat és politikai tájékozottság szükséges. A működő szervezeteknek zárt láncot kell alkotniuk, és kapcsolatot kell tartaniuk a nemzeti és a regionális közigazgatással. Technikai és dokumentációs eszközeiket nyilvánossá kell tenniük, hogy mindenki szabadon hozzáférhessen a közösség adatbázisaihoz, például a hivatalos újsághoz, hogy évenként találkozókat szervezhessenek, és ezeket finanszírozzák is. Fő tevékenységi területeik: a decentralizáció, a promóció, a nyilvánosság informálása, a fenntartható fejlődés elősegítése.

További információs oldalak: az IPE – EU-s infopontok a városokban (http://www.europa.eu.int/comm/relays/ipe/index_en.htm); nemzeti információs központok (jelenleg három fővárosban, Lisszabon, Párizs Róma) – tájékoztatnak, felkészítenek, kapcsolatot tartanak, válaszolnak a kérdésekre, háttérdokumentációkat biztosítanak (http://www.europa.eu.int/comm/relays/centres/index_en.htm); Európai Dokumentációs Központ – segíti az egyetemeket, az oktatásfejlesztés és a kutatás EU-integrációját (http://www.europa.eu.int/comm/relays/edc/index_en.htm); Euro Info Központok hálózata – üzleti információs centrumok, kulcs az európai piachoz. 1987-től működik, jelenleg a hálózat 274 irodából áll, célja a kis- és középvállalkozások támogatása (<http://www.europa.eu.int/comm/enterprise/networks/eic/eic.html>).

A legfontosabb oldalak: http://www.europa.eu.int/index_hu.htm, ahol négy fő csoportba oszta találhatóak az Európai Unió témái, a tevékenységi területek (például az információs társadalom anyagai, www.europa.eu.int/pol/infso/index_hu.htm), az intézményrendszer (például az Európa Parlament, www.europarl.eu.int/home/default_hu.htm), az EU-dokumentumok (például a jog-

gyakorlatról, www.europa.eu.int/eur-lex/hu/index.html) és a különböző szolgáltatások. Két példa az utóbbiból. Az Európa Direkt az Európai Unióval kapcsolatos kérdésekre segít választ találni (www.europa.eu.int/europedirect/index_hu.htm). A „Párbeszéd az állampolgárokkal” oldalon: „Részletes, hasznos információkhoz juthat az EU-t és a belső piacot illető jogaival és lehetőségeivel kapcsolatban, továbbá tanácsot kaphat arra vonatkozólag, hogy a gyakorlatban hogyan élhet ezekkel a jogokkal. Bővebben értesülhet például az életről, a munkavállalásról és a tanulásról egy másik EU-országban” (www.europa.eu.int/citizensrights/index_hu.cfm).

További fontos, speciális oldalak: Az EBN az EU non-profit üzleti innovációs központjának hálózata – gazdaságfejlesztés, vidékfejlesztés, amihez üzleti „köldökzsinór” szolgálat kapcsolódik, a vállalkozók inkubátora, amelyik gondozza a kezdő üzletembereket (<http://www.ebn.be>, <http://www.cordis.lu/incubators/>, <http://www.cordis.lu/contacts/>). Az EBAN is non-profit társulás, az „angyali” üzletemberek tanácsadó hálózata a kockázatmentes befektetési lehetőségekről, tapasztalatokról (<http://www.eban.org>). Az ENWHP témája az EU egészséges munkaerőpiaca, a munkahelyi egészségvédelem, a közegészségügy és a szociális intézmények kapcsolata (<http://www.enwhp.org/home/index.php>). Az EURODESK: EU-asztal – az oktatásügy és a kultúra aktualitásai fiataloknak (<http://www.eurodesk.org>).

Az EUROGUIDANCE – EU-kalauz, ami összeköti az EU-t; ilyen a Leonardo-program is. Az oktatás, az ifjúság és a munkakapcsolatok segítésére 31 országban 65 központja van (<http://www.euroguidance.org.uk>). Az EURYDICE – az oktatási információk hálózata, az ENSZ és az EU oktatási minisztériumainak együttműködése; adatbázisa az EURYBASE, amelyben az EU oktatási rendszereiről is tájékozódhatunk (<http://www.eurydice.org>). A NARIC – a Socrates és az Erasmus programokban a szülők és a tanárok segítik, közvetítik a diákok mobilitását az EU-ban, illetve a diplomák elismerését a felsőoktatásban (http://europa.eu.int/comm/education/index_en.html).

Az IRCNETWORK – EU-hálózat az új technológiákról, azok átvételéről: technikai kooperáció, licenc, konzorciumok, befektetés (<http://irc.cordis.lu>).

Bő félórás repülés után érkezünk meg az Azori Egyetem központjába, São Miguel szigetére, Ponta Delgadába, ahol – 208 tanárral és 2412 hallgatóval – hét szak működik: közgazdaságtan, biológia, matematika, geológia, történelem, nyelvészet, műszaki tudományok. Az egyetem hetvenezer kötetes központi könyvtárát (www.sdcc.uac.pt) 2003-ban vették használatba. Az épület eleve bibliotékának készült, így a legmodernebb építészeti megoldásokat tartalmazza, ami a betont és az üveget részesíti előnyben, és minden teret a funkcionalitás szempontjának rendel alá. Fontos az épület megközelíthetősége, akadálymentessége. Ezért lett fő jellegzetessége és egyben középpontja is a hosszanti irányban keresztülfutó lejtős folyosók rendszere. Ez egyben a nagy szabadpolcos rendszer használhatóságát, a könyvek gyors szállítását is lehetővé teszi, amit az alagsorban tömör raktár és könyvlift egészít ki. Ötletes és hasznosítható, szemléletformáló megoldást láttunk a felhasználói terek kialakításának sokféleségére. Megtalálható itt a hagyományos olvasóterem egyedi világítással, vannak csoportmunkák, szemináriumok tartására szolgáló kisebb helyiségek, természetesen információs pontokkal felszerelve. Ugyanakkor – újszerűen – az egyéni tanulás csöndjét is biztosító fülkét alakítottak ki egyedi világítással és számítógépes csatlakozási lehetőséggel. Az újdonsághoz – ami szinte törvényszerű – tervezési hiba is társult, mert nem gondoltak a kis tér megfelelő szellőzésére, amit majd ezután kell megoldani.

Több mint kétórás, alapos és mindenre kiterjedő látogatást tettünk a szigetek legnagyobb, többszintes közművelődési könyvtárában (Biblioteca Pública e Arquivo Regional, Ponta Delgada, www.bparpd.pt), ami szintén eléggé új és impozáns belső terekkel rendelkező épület. A muzeális értékektől – a legrégebbi dokumentum egy XV. századi portugál nyelvű, a szigetek történetéről szóló pergamen kódex, különleges ritkaság egy szépen restaurált XIX. századi Tóra-tekercs – a modern könyvtár kellékeiig minden megtalálható itt. Színháztér- és kézműves-szobák a gyerekeknek, multimédiás számítógépek, hang- és filmtárak. A látogatót a világkultúra nagyjainak névsora fogadja Buddhától Dosztojevszkijen keresztül Einsteinig, ami a delphoi jósa görög – „Ismerd meg önmagad!” – és János evangéliumának latin nyelvű mondatával – „Kez-

detben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.” – kiegészülve mutatja, hogy az Atlanti-óceán közepén is Európában vagyunk, igaz annak legnyugatibb pontján. A könyvtár igazi kincseit a szigetek és az ország történetében is kiemelkedő, többnyire a XIX-XX. század fordulóján élt személyiségek különgyűjteményei alkotják, melyek eredeti bútorokban, szépen rendezett kiállításon tekinthetők meg. Többek között itt látható Portugália első köztársasági elnökének gazdag könyvtára is. Továbbá egy Camões-rajongó bibliofilnek és hazafinak a gyűjteménye, aki a portugál irodalom legnagyobbja, a XVI. századi reneszánsz költő fő művének (*Os Lusíadas*, 1572) összes kiadását igyekezett beszerezni, hiszen *A Luziádok* vergiliusi szerkezetbe fogalmazott nemzeti eposz. „Elmés Ulisznek, jámbor Aeneásnak / Hajóskalandja helyt hátrább keressen, / Győzelmi híre Nagy Sándor s Trajának / Lantom szavára elnémúlva lessen: / Mert, Hab- s Hadúr melynek meghódolának, / A luzitán hős lelket zengi versem. / A régi Múzsza szűnjön énekével! / Itt más, magasb erény emelkedék fel.” (Első ének 3.)⁵ Hőse Vasco da Gama és maga a portugál nemzet, Lusitania fiai, akiknek világraszóló tengeri és kulturális dicsőségét magasztalja. Elbeszéli, hogyan jutott Vasco da Gama különböző szárazföldi és vízi kalandok után Indiába, amit hazájának meghódított.

A kulturális programok keretében vendéglátóink szinte mindenhol elkísérve mutatták meg lakóhelyük, Terceira és São Miguel gyönyörű,

metafizikus tájait, a vulkánok szigeteket teremtő természeti csodáit, az épített környezet szépségeit. Beszéltek a hely történelméről, sajátos kultúrájáról, a jelen gondjairól és örömeiről. Körbejártuk Terceira szigetét, több helyen megállva az óceán partján, megcsodálva a vulkanikus partszakaszt, ami a forró láva és a hideg óceánvíz sistersgő, őselemeket mozgató kozmikus találkozásának pillanatát rögzíti: amikor a tűz vízbe fagyva dermedt kővé. Majd a sziget belsejében, egy kráterben kialakult cseppkőbarlangban (Algar do Carvão) tettünk ámulatba ejtő sétát. São Miguel szigetén a hatalmas krátervölgyekben kialakult tavak fenséges látványában gyönyörködtünk, megfigyeltük az aktív geológiai tevékenység nyomait: a fortyogó, bugyborékoló iszapot és a forró vizes kigőzölgéseket, majd Furnasban megkóstoltuk a forró földben főtt helyi ételspecialitást, a cozidot. A programban részt vevők személyes ismeretségen alapuló szakmai kapcsolatokat építettek ki. Ismereteink mélyültek, újabb szemléletmódokra, világérzékelésre és kultúrára csodálkoztunk rá. Ennek és a többi tanulmányút tapasztalatainak összegzésével készül majd el és jelenik meg különböző adathordozókon (házi sokszorosítás, web, CD-ROM) az Európai Unióról szóló tájékoztatásnak és a felhasználók képzésének megújítását szolgáló oktatási anyag.

A kiutazás legfontosabb észrevétele, hogy a meglátogatott könyvtárak szinte mindegyike új volt, tavaly vagy néhány évvel korábban adták át. Továbbá részt vettünk Terceira szigetén, Angra do Heroísmo-ban a mezőgazdasági kar új épületének alapkövetésén. Ebből következik, hogy a szemlélet a legfontosabb tapasztalat, ami a nehézségek közepette sem azon tépelődik, hogy miért nem lehet valamit elérni, hanem – éppen ellenkezőleg –, hogy a gondok ellenére hogyan lehet mégis megvalósítani. A továbblépés lehetősége, hogy hasonló szakmai programok megvalósításával részesei lehessünk a folyamatos önképzésnek, az egész életen át tartó tanulásnak, hogy megfelelhessünk *Németh László* programadó szellemi elvárásának és erkölcsi parancsának: „A Sors erősebb az embernél, de az ember több a sorsánál.” Ezért kell a gályapadból is laboratóriumot építeni, mert „a tudás, érdeklődés: nem öncélú dolog, annak alkotókedvvé válva, az ország testébe kell beépülnie”.

Simon Ferenc

⁵ Camoens Luziádája. Ford. Greguss Gyula, Budapest, Atheneum, 1874. 2. kiad., 378 p.

Felfedezések, évfordulók, emlékművek Európa nyugati végein

Ultimae fines – Legvégső határok

„akik nem szálltak még tengerre...,
a világnak csak a felét látták.”
(Jean de Léry)

Fernand Braudel szerint a mediterrán félszigetek „a történelem első személyiségei” – szorosai-
kban nem egyszer dőlt el Európa sorsa. A ten-
gerrel mindig is misztikus kapcsolatban voltak,
visszanyúlva a történelem előtti időkig, érezték
és érzékelték a mélységek és távolságok csábítá-
sait. A partok rajzolata jelentősen befolyásolta a
tenger és a szárazföldi ember kapcsolatait.

„Az Óceán felé forduló három kelta féldfok –
a cornwalli Land’s End, a francia Finistere Bre-
tagne-ban és a Finisterre-fok Galíciában – a
napnyugat felé vándorló népek végállomásának
hivatását töltötte be” – mondja *Michel M. du
Jourdin*. [Európa és a tenger. Bp. Atlantisz Ki-
adó, 1996. p. 29. (Európa születése)]

Európa legnyugatibb partjainál különös jelen-
tőséget kap a látóhatár végtelenje, a határtalan,
ködbevesző víz, a tengerek és az óceán találko-
zása. Mert „volt ott valami, ami nem volt” –
mondaná *Esterházy Péter*... Mármost a száraz-
föld elképzelhető lehetősége. Ez mindig nagy
kihívás lehetett! A ma ismert világ nagy és tudat-
os felfedezői a portugál és a spanyol hajósok
voltak, a XV–XVI. század a felfedezések nagy
időszaka volt Európában.

Lisszabonban, a Tejo partjánál, ennek állít
emlékhelyet a Padrao dos Descobrimentos, a
felfedezések emlékműve, amelyet Tengerész
Henrik (Algarve tartomány kormányzója, I. Já-
nos király fia) halálának ötszázadik évfordulójá-
ra állítottak 1960-ban. A karavella (vitorláshajó)
formájú, 52 méter magas emlékmű első alakja
Tengerész Henrik, vonásait megörökítette a Szép-
művészeti Múzeumban (Museu Nacional de Arte
Antiga, Lisszabon) egy egész falat betöltő, gyö-
nyörű szárnyas oltár, Szent Vince hódolata bal
középső panelje (1467–1470), a portugál festé-
szet büszkesége. A felfedezők sorában termé-
zetesen ott találjuk Vasco da Gamát, aki 1498-ban
kerülte meg a Jóreménység fokát és jutott el ké-

sőbb Indiába. Dicsőséges útjainak Luís de
Camoës (aki az emlékmű másik oldalán kapott
helyett) állít emléket az *Os Lusíadas*-ban, a
Lusíadák szépséges eposzában. Ennek a külön-
leges műnek érdekes *magyar vonatkozása van*,
két helyen is hivatkozik a portugál királyi család
magyar eredetére, ami közkedvelt és hízelgő
„tévedése” volt a XVI. századi portugál lovagre-
gényeknek.

A III. ének 25. verse szerint (A *Lusíadák* /
ford. Hárs Ernő. Mundus Magyar Egyetemi Ki-
adó Bp., 1997.)

„Közöttük Henrik (egy magyar királynak
volt a második derék fia, mondják)
Portugáliát kapta” (p. 123.)

VIII. ének 9. verszaka:

„Mi magyarnak tekintjük őt, de mások
úgy vélik, Lotharingia sarja.” (p. 267.)

Erről történik említés Dom Henrique király
sírfeliratán a bragai katedrálisban is, valamint
több XVI. századi portugál lovagregényben.
Árpádházi Szent Erzsébet portugáliai kultusza is
arra utal, hogy ismertek, sőt elismertek a ma-
gyar vonatkozások, kapcsolatok, és rokonszen-
v kísérő a hasonló sorsból fakadóan (a keresztény-
ség keleti bástyájaként) törökellenes harcokat
vállaló magyarok sorsát. A Luzitánok motívuma
pedig bekerült a magyar irodalomba is (I.
Luzitánok dala).

Vasco de Gama és Camoës ma együtt alussza
örök álmát Lisszabon Alfama negyedében, a
Santa Engrácia templom égbeszökő kupolái alatt,
a nemzeti pantheonban, Tengerész Henrik társa-
ságában, egy félelmet nem ismerő kornak állít-
ván emléket.

Délebbre, az Ibériai-félsziget külső ívén ma-
radva, az óceánra néző Cádizi-öbölben, Palos de
la Fronterában (Huelva), a Rio Tinto torkolatá-
nál a spanyolok állítottak emléket a nagy felfe-
dező és kiváló szervező, Cristóbal Colón, Ko-
lumbusz Kristóf emlékének, Amerikába jutásuk
ötszázadik évfordulóján, 1992-ben. Egy giganti-
kus Kolumbusz-szobor mellett (*Getrude Whitney*
alkotása), a volt kasztíliai királyi kikötőben
(Muelle de las Carabelas) állították ki Kolum-
busz három hajójának mását, egy szép szabadté-
ri skanzen és egy kis, ügyesen válogatott múze-
um társaságában. A genovait, mert Kolumbusz
ott született, elhivatottsága mellett a szerencse is
segítette, összehozván őt a Pinzón fivérekkal.
Martin Alfonso Pinzón széles körű asztrológiai

Martin Alonso Pinzón volt, a La Nináé Vicente Yánez Pinzón. Látván a hajók méretét, felszereltségét, a legénység elhelyezési lehetőségeit és ismervén a tengeri hullámok méreteit, az embernek összeszorul a torka, és tisztelettel adózik bátorságuknak, csodálja azt az elhivatottságot és eltökéltséget, amivel ezek a hajósok szembeszálltak az óceán viszontagságaival. Kolumbusz négyszer tette meg a nagy utat, mindannyiszor a Kanári-szigetéről rugaszkodva neki végsőként az útnak. Nagy vállalkozás volt, hihetetlenül tehetséges és eltökélt ember

és földrajzi ismeretei miatt nagy tekintélynek örvendett, a tengeri hajózásban és tájékozódásban használatos műszerek és módszerek kiváló ismerője volt, egyben pedig földije a La Rabida nevű ferences monostor előjárójának, Antonio de Marchena szerzetesnek, aki szintén tudós kozmológus és asztrológus hírében állt, ráadásul Kasztíliai Izabella gyóntatója volt. A ferences atya – számításaival és teológiai felkészültségével – abban is segített, hogy Kolombusz meggyőzően mutassa be elképzeléseit a királyi meghallgatásokon, az udvari főméltóságok és a főpapság előtt. Továbbá megvédte az inkvizíció lehetséges támadásaitól is. Valószínűleg ez adott nagy lökést a vállalkozásnak, amelynek szellemi központja, illetően módon, a La Rabida volt, „szponzorai” pedig Aragóniai Ferdinánd király és Kasztíliai Izabella. Ezt azért is fontos megemlíteni, mert addigra már Kolombusz megjárta, egyebek között, az angol, a portugál királyi udvart, és mindenhol elutasították támogatási kérelmét!

Huelva több mint háromezer éve lakott település, és így nagy múltú kikötővároska. A késő bronzkor óta ismert Onuba néven, majd a mitikus Tartesos (Tartessosz) néven görögök lakták, de éltek itt föníciaiak, voltak római telepések, karthágóiak is, mielőtt a mórok megérkeztek erre a területre. Fontos stratégiai pont volt az ókortól kezdődően a Földközi-tenger torkolatának közelében.

A kiállított hajók az eredetiek hű másai. A vezérhajót, a Santa Mariát Kolombusz maga vezette, a kisebb, La Pinta kapitánya az első úton

lehetett, aki nagyon tudta, mit akar.

A genovaiak meghatározó szerepet játszottak Európa kereskedelmében és a hajózásban egyaránt. A tengeri kereskedelemben mindenütt jelen voltak, Marseille-ben csakúgy, mint Barcelonában vagy Portugáliában, Aragóniában és Angliában, tehetős és hatalommal bíró kolóniákat hozva létre.

Az új felfedezések sikere azonban egyrészt a tájékozódási technikák ugrásszerű fejlődésének, másrészt egy új hajótípus kifejlesztésének volt köszönhető. A „fedélzetes” hajót Genovában tengerjáró méretűre fejlesztették a nagy tekintélynek örvendő hajóácsok. A hajóépítési módok nagyjából azonos irányba fejlődtek az északi és a déli hajózásban, a legelterjedtebb a zsindeleyszerűen egymásra fekvő palánkok alkalmazása volt. A XIII. századtól kezdődően az újítások a vitorlázat és a kormányrúd megreformálására vonatkoztak.

A portugál és a genovai hajósok a bordázat összerősítésére „szeget” (carvel!) kezdtek használni a XV. század elején, ezért nevezik ezt a hajótípust karvellának. Egy ilyen hajómodellt tart a kezében Tengerész Henrik a felfedezők emlékművén. A felfedezők felszerelésének kialakításában azonban bizonyos mértékig közvetlenül minden európai részt vett, mondja du Jourdin, például a tatárbozca szerelt vitorlának „latin” a neve.

A hajótechnikai fejlődés önmagában még nem lett volna elég a világ meghódításához, szükség volt a hajózás művészetének megújulására is. Alig pár évtized alatt eljutottak a ma ismert világ kétharmadára.

közi tenger hosszanti kiterjedése egy fokos eltéréssel valós méreteiben jelenik meg.

A legbeszédesebb forrás, *Kolumbusz hajónaplója* is helyet kapott az egyik tárlóban. A felfedezések igazi forrásapparátusa, a könyvtár

és a levéltár persze nem itt, hanem Barcelonában, Sevillában, Madridban található.

A kis múzeum könyves emlékei között megemlítendő az a szerződés, amely Kolumbuszt a meghódított területek örökös kormányzóvá tette, valamint pontosan rögzítette vállalkozása és részesedése egyéb feltételeit is. Útjait remekül „dokumentálták”, ma is megvan a hajók személyzetének pontos névsora, a különböző lajstromokból és leltárakból tudjuk, milyen volt az ellátmányuk és a felszereltségük, milyen fegyvereket, műszereket, egyéb eszközöket vittek magukkal. Az itáliai hajósok olyan könyveket is használtak, amelyek tartalmazták a kikötők leírását, fekvésüket stb. – ezek az ún. *portolán-könyvek* (portolani), melyeknek a legfontosabb részei természetesen a térképek.

A felfedezésekkel kapcsolatos tárgyi emléket és írásos dokumentumokat audiovizuális bemutató egészíti ki és magyarázza.

A vállalkozás nagyságát jól érzékelteti a kiállítás-együttes, amiből azt is megérezzük, hogy „azért a víz az úr”! Mert a tengeri utazáskor „megmutathatja az ész, hogy mire képes” – írta az ír szerzetes, Scotus Eriugena Nagy Károly udvarában. Tegyük hozzá, hogy az ész mellett bizony egyéb képességek is megkívántattak e hajóutakon. De nagy volt a tét is, mert, ahogy Sir Walter Raleigh megállapította a XVI. század Európájáról szólva: „Aki a tengeren parancsol, az parancsol a kereskedelemben is, aki pedig a kereskedelemben parancsol, az rendelkezik a világ kincsei fölött, s ezáltal magának a világnak is parancsol.”

Bobok Beáta

A XIII. század végén hirtelen megváltozott a térképek arculata. Mindaddig átfogó, fogalmi, sőt, teologikus ábrázolást adtak a földi világról. Az újítást Itáliában, Genovában kezdték alkalmazni, eredetisége a szerkesztés módjában rejlett. Már pontosan ismerték a partok vonalát, az iránytű használatával meg tudták határozni a kikötők fekvését, valamint felhasználták azokat a számításokat, amelyeket az arab, zsidó és keresztény tudós csillagászok készítettek a XII. századtól kezdődően, és a X. (Bölcs) Alfonz kasztíliai királyról elnevezett *Tablas Alfonsies* őrzött meg számunkra.

A portolánban sincs még vetületi rendszer, nem alkalmazzák a földrajzi koordinátákat, de a valószínűleg legrégebbi ránk maradt, ún. Pissai térkép (1296–1300 tájáról) már mágneses északi tájolású, és a Föld-

**A FELFEDEZÉSEK
EMLEKMŰVÉNEK
KELETI OLDALA**

V. Alfonz
(1432–1481), az
első felfedezések
támogatója

Tengerész Henrik
(1394–1461)

Vasco da Gama
(1469–1524)

Pedro Álvares
Cabral (1467–1520),
Brazília felfedezője

Fernão Magalhães
(Magellán), aki 1520–21-ben
átszelte a Csendes-óceánt

Patrão, amit Diogo
Cão állított Kongó-
ban 1482-ben